

Marianna D. Birnbaum, *The Long Journey of Gracia Mendes*. Budapest - New York: Central European University Press, 2003, 147 str.

Fascinantna figura Gracije Mendes (oko 1510-1568), poznate također kao Beatrix de Luna, odavno je privukla pozornost povjesničara. O njoj i o njezinom vremenu i djelatnosti napisano je više studija koje su, u većoj ili manjoj mjeri, osvijetlile njezinu osobu i njezino značenje. Marianna Birnbaum je ovom svojom knjigom dala nov i vrijedan doprinos boljem poznavanju ne samo Gracije Mendes, nego i cijele te bogate, ugledne i utjecajne obitelji. Prikupivši sistematski impresivnu bibliografsku građu, autorica je uspjela dati detaljni opis činjenica koje se tiču Gracijinog života i djelovanja, a istovremeno sintetizirati veliki broj informacija o životu Židova i konversa u Europi 16. stoljeća.

Knjiga je podijeljena na sedam poglavlja, sa zaključkom na kraju, dva apendiksa, bibliografijom i kazalima. U prvom poglavlju daje se kratki historijat obitelji de Luna u Portugalu i preuzimanja imena Mendes. Drugo je poglavlje posvećeno povijesti konversa, dolasku Inkvizicije u Španjolsku i u Portugal i posljedicama tog događaja za Židove i konverse. Jedna od posljedica bilo je i preseljenje bogate obitelji Mendes iz Portugala i Antwerpen, tada jedno od najvećih europskih tržišta, gdje su nastavili sa svojim mnogostrukim poslovnim djelatnostima. Autorica opisuje život i značenje Židova i konversa u Antwerpenu u 16. stoljeću, a posebno udio obitelji Mendes u toj djelatnosti. Upravo u Antwerpenu počela je Gracija, čiji je muž, bankar Francisco Mendes, rano umro, igrati ulogu velike poslovne žene, stavši na čelo dinamične i razgranate kuće Mendes.

Međutim, ni u Antwerpenu novokršćani Mendes nisu mogli dugo ostati neuznemireni. Kada je car Karlo V. počeo sumnjičiti i ucjenjivati obitelj zbog njenog ogromnog bogatstva, odlučila je Gracija poći u Veneciju sa svojom kćerkom Reinom i sa sestrom Briandom, također udovicom, i njezinom kćerkom Gracijom Mladom. Stigla je 1546. u Serenissimu, gdje je

stav vlasti prema Židovima i konversima bio znatno liberalniji, premda ni tu nije nedostajalo povremenih progona pod utjecajem Inkvizicije, posebno poslije 1550. Osim toga, u Veneciji je došlo do vrlo teškog sukoba između Gracije i Briande, koja je optužila sestru da tajno obavlja židovske obrede i da namjerava poći u Tursku. Ovo je dovelo do toga da je Gracija provela jedno vrijeme u mletačkoj tamnici ali je, zahvaljujući svom velikom bogatstvu i brojnim vezama sa visokim ličnostima iz gotovo cijele Europe, posebno iz Turske, uskoro bila puštena na slobodu.

Malo zatim, koncem 1549, Gracija je sa kćerkom pošla u Ferraru, koja je u to doba bila možda najliberalnije mjesto u Europi, a svakako u Italiji, kad je riječ o postupanju prema Židovima i konversima. U Ferrari je Gracija, izgleda, već koristila prezime Nasi, koje će postati vrlo poznato u Europi, prvenstveno zahvaljujući njenom nećaku, a kasnije i zetu (mužu njene kćeri Reine) Josifu Nasiju i njegovoj ulozi u Osmanskom Carstvu. U Ferrari je Gracija bila ne samo velika poslovna žena, nego i zaštitnik intelektualnih djelatnosti, posebno književnog stvaranja. Međutim, 1553. Inkvizicija je stigla i u Ferraru. Gracija je već ranije osjetila što se sprema, pa je 1552. riješila prihvatiti pozive osmanskih vlasti da pođe živjeti u Carigrad.

Na putu iz Ferrare za Carigrad, Gracija je kratko posjetila Dubrovnik, gdje je bila primljena sa osobitom pažnjom. Obitelj Mendes je već odranije održavala brojne poslovne veze s Dubrovnikom i u tom gradu imala svoje agente. Marianna Birnbaum opisuje položaj i djelatnost Židova i konversa u Dubrovniku uopće i ukazuje na važnost Gracijinog posjeta tom gradu, na njenu ulogu u odnosima između Dubrovnika i Osmanskog Carstva i na trgovačke povlastice koje je, na obostranu korist, Gracija dobila od Dubrovnika 1554.

U sedmom poglavlju autorica donosi zanimljive podatke o životu Židova i konversa u Osmanskom Carstvu, o dolasku Gracije u Carigrad 1553. i o njezinoj ulozi u sukobu između Židova i lokalnih vlasti u Anconi. U Carigradu, živeći u raskošnoj palači "Belvedere" na Bosforu

i imajući pristup i utjecaj na dvoru Sulejmana Veličanstvenog, Gracija je nastavila voditi svoj ogromni poslovni imperij koji se prostirao od Zapadne Europe, preko mediteranskih pomorskih država sve do moćnog Osmanskog Carstva. Njezin nećak i zet Josif Nasi zauzimao je visoke položaje u osmanskoj administraciji sve dok nije izgubio utjecaj, ali ne i bogatstvo, nakon smrti sultana Sulejmana (1566) i Selima II. (1574) i dok Mehmed Sokolović nije postao svemoćan na Porti. Gracija je umrla 1568. u svojoj palači u Carigradu. Birnbaum opširno prikazuje njezinu djelatnost u tom gradu, ne samo poslovnu, nego i na polju književnog i prosvjetnog rada među židovskim stanovništvom osmanske prijestolnice, u čemu je i Josif Nasi imao vidnog udjela.

U svom zaključku autorica, između ostalog, navodi i vrlo laskave ocjene Gracije koje su zapisali židovski rabini i intelektualci u povodu njezine smrti, ali sasvim točno podvlači da Gracijin slučaj nije bio tipičan za Židove i konverse tog vremena. Gracija je bila iznimka, kako zbog svojih očito izvanrednih sposobnosti, tako i zahvaljujući velikom bogatstvu na koje se mogla oslanjati kroz cijeli svoj život. Sa svim tim, Gracija nije mogla utjecati odlučnije na sudbinu Židova i konversa niti poboljšati njihov položaj u Europi.

Dva apendiksa, jedan o novcu i cijenama, a drugi o putovanju od Dubrovnika do Carigrada u 16. stoljeću pridonose lakšem praćenju teksta.

Knjiga Marianne Birnbaum nije bez mane: ima u njoj dosta tiskovnih grešaka, također i stanovit broj drugih manjih grešaka, ali to nikako ne umanjuje njezinu vrijednost. Stavljajući Graciju Mendes u centar svoje pažnje, Marianna Birnbaum nam je dala neobično bogatu i živu sliku ne samo Gracijinog života, nego i života, patnji, stradanja i uspjeha Židova i konversa u Europi uopće u 16. stoljeću. Stoga će ova knjiga nedvojbeno naći svoje zasluženo mjesto u znanstvenim knjižnicama i u rukama mnogih zainteresiranih pojedinaca.

Bariša Krekić

Giulio Fenicia, *Il Regno di Napoli e la difesa del Mediterraneo nell'età di Filippo II (1556-1598)*, *Organizzazione e finanziamento*. Bari: Cacucci Editore, 2003., 326 str.

U svojoj najnovijoj knjizi *Napuljsko Kraljevstvo i obrana Sredozemlja u doba Filipa II (1556-1598)* Giulio Fenicia, profesor na Odsjeku za europske studije Sveučilišta u Bariju, proučava gospodarsku i vojnu povijest Napuljskog Kraljevstva u kratkom razdoblju od samo polovice stoljeća, kada je nastojanje da se u talijansko španjolsko Sredozemlje vrate socijalni mir, centralizirana ekonomija i politika, što je desetljećima ugrožavala neosporna osmanska prevlast, trgnulo Napulj iz sive anonimnosti i stavilo ga u samo središte zbivanja. Filipova politika militarizacije učinila je Napulj glavnim protagonistom i polazištem koordinirane akcije centraliziranja gospodarstva i povećanja prihoda za ustrojavanje i održavanje dobro strukturirane kopnene vojske i ratne momarice. Uključivanje Napulja u vojni projekt obrane i učvršćivanje španjolske monarhije na Mediteranu pokrenulo je proces gospodarske i društvene preobrazbe koji je kontinentalni jug izvukao iz mrtvila više od pola stoljeća duge španjolske dominacije.

U uvodnom dijelu autor se osvrće na ideološke i institucionalne pretpostavke nove obrambene strategije, izražene u raspravama koje su polovicom 16. stoljeća pokrenuli Giulio Cesare Caracciolo i Alfonso Piscicelli. U *Discorso sopra il Regno di Napoli (Rasprava o Napuljskom kraljevstvu)* Caracciolo traži vraćanje povlastica plemićkom staležu, koje im je oduzeo još Karlo V., i obrađuje problem obrane Kraljevstva, a Piscicelli u svojoj knjizi *Discorso intorno alla Milizia che si potrebbe introdurre nel Regno di Napoli (Rasprava o vojsci koja bi se mogla ustrojiti u Napuljskom Kraljevstvu)* anticipira obrambenu politiku Filipa II.

U prvom poglavlju, *La difesa del territorio (Obrana teritorija)*, govori se o izgradnji utvrda i guste mreže kula stražarnica i ustrojavanju nacionalne vojske za obranu teritorija koja je bila spremna intervenirati i u međunarodnim